

УДК 349.7

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.2.19>

ЩОДО ПИТАННЯ НАБЛИЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Постригань Віталій Станіславович,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Східноєвропейського університету імені Рауфа Аблязова

У нормах Конституції України як Основного Закону держави закладено засади правового регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності, зокрема відносин у сфері авторського права та суміжних прав. Конституція України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, установленими законом. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Наразі, на жаль, як національне законодавство, так і міжнародно-правові акти, не містять норм, які дають чітке визначення об'єкту авторського права або суміжних прав. Проте в системі чинних нормативно-правових актів змістовно виокремлено перелік таких об'єктів, ба більше, висунуті певні вимоги щодо результатів інтелектуальної та творчої діяльності. Одним із питань, що має практичний інтерес і пов'язане із загальною доктриною захисту авторських та суміжних прав, є визначення їх організаційно-правової форми.

Охорона інтересів авторів у суспільстві, їх права у зв'язку з використанням їхніх творів, забезпечення найсприятливіших умов взаємодії між автором і користувачами, особливо за кордоном, найкращим чином можуть бути досягнуті через спеціалізовані організації, створені для того чи того виду управління авторськими правами. Такі організації є, як правило, некомерційними. Усі зібрані ними кошти розподіляють між авторами та використовують в інтересах авторів за відрахуванням витрат на створення і функціонування такої організації.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, суміжні права, захист авторських прав, Директива, Європейський Союз, Європейський Парламент.

Postryhan Vitalii. On the approximation of domestic copyright standards to European ones

The principles of legal regulation of social relations in the field of intellectual property, including relations in the field of copyright and related rights, are laid down in the norms of the Constitution of Ukraine as the Basic Law of the State. The Constitution of Ukraine guarantees citizens freedom of literary, artistic, scientific and technical creativity, protection of intellectual property, their copyrights, moral and material interests arising in connection with various types of intellectual activity. Every citizen has the right to the results of his intellectual and creative activity; no one can use or distribute them without his consent, with exceptions established by law. Everyone has the right to own, use and dispose of their property, the results of their intellectual and creative activity.

Currently, unfortunately, both national legislation and international legal acts do not contain norms that provide a clear definition of the object of copyright or related rights. However, in the system of current regulatory and legal acts, a list of such objects is meaningfully distinguished, moreover, certain requirements are put forward regarding the results of intellectual and creative activity. One of the issues of practical interest and related to the general doctrine of protection of copyright and related rights is the definition of their organizational and legal form.

Protecting the interests of authors in society, their rights in connection with the use of their works, ensuring the most favorable conditions of interaction between the author and users, especially abroad, can best be achieved through specialized organizations created for one or another type of copyright management. Such organizations are, as a rule, non-commercial. All funds collected by them are distributed among the authors and used in the interests of the authors, after deducting the costs for the creation and operation of such an organization.

Key words: intellectual property, copyright, related rights, copyright protection, Directive, European Union, European Parliament.

У сучасному суспільстві інтелектуальна власність і, відповідно, інтелектуальний потенціал людини, завдяки якому створюють найсучасніші технології, актуальні винаходи, покликані забезпечити інноваційний розвиток, посідає одне з провідних місць серед системи суспільних цінностей. Схильність так званої тенденції формування та розвитку інтелектуальної діяльності людини є свідченням швидкого розвитку соціально-економічної системи загалом. Цивілізований захист прав громадян у галузі інтелектуальної власності набуває пріоритетного значення для захисту законних інтересів особи, і це повинно бути безперечною базою розвитку сучасного українського суспільства. Проектом Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030» процес реформування процесуального інституту захисту інтелектуальної власності визнається як одна з першочергових задач у державі. Цілком зрозуміло, що без належного правового та юридично закріпленого захисту прав інтелектуальної власності на рівні кожної з держав неможливо створити цивілізований ринок результатів творчої діяльності, на якому б творці та їх правонаступники були наділені можливістю належним чином забезпечити собі надійний захист від незаконного використання об'єктів своїх інтелектуальних праць.

Не так давно в Україні існувала низка проблем щодо захисту авторського права та суміжних прав. До найсерйозніших належала застаріла, неефективна і, на превеликий жаль, непрозора система збору винагороди у системі колективного управління правами, масове використання неліцензійного програмного забезпечення, що дало поштовх поширенню інтернет-піратства. Про глобалізацію названих проблем свідчить і той факт, що «Україна стабільно втрачала свої позиції в рейтингах оцінки системи інтелектуальної власності, зокрема таких, як Індекс Глобального центру інтелектуальної власності (GIPC)», а також Міжнародний індекс прав власності (IRRI) [1].

У 2018 році з ухваленням Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», відбулася імплементація положення

Директиви Європейського парламенту та Ради № 2014/26/ЄС від 26.02.2014 року «Про колективне управління авторськими та суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори з метою онлайн-використання на внутрішньому ринку» в українське законодавство [2; 3]. Вищезазначений закон експерти в галузі інтелектуальної власності зауважили як одне з потужних досягнень України за часів незалежності, яке започаткувало належне регулювання питань щодо захисту інтелектуальної власності та регулювання інтелектуальних прав загалом. До найбільш сильних сторін цього законодавчого акта вони зарахували врегулювання питання щодо збору, розподілу та виплати авторської винагороди, яка покладається відтепер на організації колективного управління, створені самими правовласниками; закладені в законі заходи контролю з боку як правовласників, так і держави, забезпечуватиме прозорість у діяльності таких організацій [4, с. 37].

На сучасному етапі актуальні питання захисту авторських прав регулюються Директивами Європейського Союзу, серед яких варто виокремити, по-перше, Директиву 93/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 вересня 1993 р. про координацію деяких положень авторського права і суміжних прав та застосування їх до супутникового мовлення і кабельної ретрансляції; по-друге, Директиву 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 1996 р. про правовий захист баз даних; по-третє, Директиву 2001/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2001 р. про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві; по-четверте, Директиву 2001/84/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 вересня 2001 р. про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва; по п'яте, Директиву 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 р. про захист прав інтелектуальної власності; по-шосте, Директиву 2006/115/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 р. про право на надання в прокат і право на надання в позичку та про деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності; по-сьоме,

Директиву 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 р. про правову охорону комп'ютерних програм; по-восьме, Директиву 2012/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. про певні дозвільні способи використання сирітських творів [3; 6–15].

Так, зокрема, Директивою 93/83/ЄЕС уперше регламентується юридичне значення організації колективного управління, за якою «організація колективного управління» означає будь-яку організацію, єдиним або одним із головних завдань якої є управління або адміністративне розпорядження авторським правом або суміжними правами» [7]. У Директиві 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 1996 р. [8] зазначено, що форма бази даних не впливає на їх охорону. Застосовуючи стосовно баз даних право *sui generis*, Директивою чітко прописано виключні права, серед яких – відтворення, переклад, адаптація, аранжування, інша переробка, публічне розповсюдження в будь-якій формі або копії бази даних, будь-яке сповіщення, публічний показ, а також будь-яке відтворення, розповсюдження, сповіщення, виставлення і публічний показ результатів адаптації, аранжування або іншої переробки (ст. 5). Механізм реалізації цих виключних прав може відбуватися самостійно або ж через організацію колективного управління правами. У ст. 17 Директиви № 2001/29/ЄС окреслюється, що «особливо зважаючи на вимоги, що зумовлюються цифровим середовищем, гарантувати, щоб організації колективного управління досягли більш високого рівня раціоналізації та прозорості щодо норм конкуренції» [9]. Директивою 2001/84/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 вересня 2001 р. про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва зауважується необхідність запровадити реалізацію права слідування для інституту колективного управління правами.

Як зазначає дослідник у галузі інтелектуальної власності Ю. М. Капіца, «важливість застосування в зазначеній справі інституту колективного управління відобразилася в тому, що окремо наголошується саме на такій форм реалізації права слідування, як збір і розподіл винагороди

через організації колективного управління. Переходячи до проблем гармонізації механізму збору винагороди за право слідування, Директива знову пропонує саме національному законодавцю вибрати спосіб запровадження цього права. Зокрема, держави-члени можуть передбачити як обов'язкове, так і не обов'язкове колективне управління правом слідування» [19, с. 170]. Таким чином, вітчизняний законодавець таки вдався до ухвалення рішення про обов'язкове колективне управління правом слідування. З 1993 року в українському законодавстві в частині регулювання авторських прав панує норма щодо права слідування, проте насправді дійсного й ефективного втілення такого права на практиці не запроваджувалося. Залишається сподіватися, що запровадження європейської практики в частині реалізації права слідування і, зокрема, механізму збору та розподілу коштів за ним врешті-решт удосконалить його в національній практиці.

Директива 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 р. [11] про захист прав інтелектуальної власності є Директивою Європейського союзу у сфері інтелектуальної власності, виконаною відповідно до правил положень Римського договору щодо внутрішнього ринку. Вона спрямована на боротьбу з контрафактною продукцією і піратством усередині Європейського союзу. Метою Директиви 2004/48 / ЄС було доповнення положень Угоди ТРІПС [11], що стосуються правозастосування. Важливою відмінністю Директиви є те, що якщо Угода ТРІПС вміщує і норми щодо кримінальної відповідальності, Директива поширюється виключно на цивільно-правові засоби захисту. Між іншим, завданнями Директиви було: сприяння інноваціям та конкурентоспроможності, збереження трудової зайнятості, забезпечення охорони прав споживача і забезпечення підтримки громадського правопорядку та запобігання податкових втрат. Загальне зобов'язання в Директиві – держави-члени мають забезпечити засоби, необхідні для забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності [19, с. 174]. Ці засоби мають бути «справедливими і рівноправними» і не повинні бути «складними або доро-

гими і нести тягар необґрунтованого тимчасового обмеження або невинуватого затримки. Окрім того, вони повинні бути ефективними, пропорційними і стимульованими та не бути бар'єрами для торгівлі.

Привертає увагу Директива 2006/115/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 р. про право надати в прокат і право надати в позичку та про деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності стосовно колективного управління правами, яка містить норми п. 12, згідно з яким «необхідно запровадити механізми, що забезпечуватимуть отримання справедливої винагороди, від якої не можна відмовитися авторами та виконавцями, які надалі повинні мати можливість доручати реалізацію цього права організаціям колективного управління, які їх представляють» [12]. Директива 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 р. про правову охорону комп'ютерних програм, установлюючи виключні права на комп'ютерну програму, а саме: «а) відтворення на постійній або тимчасовій основі програми комп'ютера цілком або в частині будь-якими засобами і в будь-якій формі. У тому разі, коли завантаження комп'ютера, висновок даних на екран монітора, перехід, передання або зберігання комп'ютерних програм у пам'яті комп'ютера вимагають відтворення охоронюваної програми, її використання вимагає згоди власника авторських прав; б) переклад, адаптацію, аранжування і будь-яку іншу переробку комп'ютерної програми, а також відтворення комп'ютерної програми, отриманої в результаті здійснення таких дій, без шкоди для прав осіб, що здійснили переробку; в) усі форми поширення, включно зі здачею в прокат оригіналу або копії програми» [13], передбачає розпорядження ними на індивідуальній чи колективній основі.

Директива 2012/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. про певні дозвільні способи використання сирітських творів, як указують дослідники, «спрямовувалася на вирішення таких основних завдань: легітимізацію запровадження до суспільного обігу творів, автори або правовласники яких відсутні чи невідомі; формування єдиного правового поля охорони «сирітських творів»

і визнання їх статусу в державах-членах; забезпечення інфраструктури трансграничного доступу до культурного контенту на території ЄС; створення механізмів контролю за дотриманням авторських прав; забезпечення громадянам ЄС вільного доступу до знань, здобутків у сфері культури, до інновацій. Визначення процедури реєстрації та належний пошук «сирітських творів» мали на перспективу обмежити їх збільшення» [20, с. 83].

Згідно зі ст. 5 зазначеної Директиви держави-члени повинні забезпечити правовласнику на твір або фонограму, що визнаються «сирітським твором», можливість у будь-який час припинити цей статус згідно з його правами на такі об'єкти. Поки цього не відбулося, відповідно до ст. 6 уповноважені організації мають право здійснювати дії з уступки щодо прав відтворення і доведення до загального відома «сирітських творів», тобто йдеться про таку уступку власне організаціями колективного управління правами. Кожне використання «сирітських творів» має супроводжуватися вказівкою на ім'я встановлених авторів або інших осіб, які мають авторське право на певний твір. Положеннями Директиви чітко окреслюється саме некомерційний характер використання таких творів [5, с. 164].

Важливою гарантією прав авторів є те, що вони або особи, які мають авторське право на твір, у будь-який момент можуть повідомити про свої права на нього і вимагати припинення статусу «сирітського». Відповідно до ст. 6.5 Директиви правовласникам у разі реалізації ними права на припинення статусу «сирітського твору» необхідно виплатити авторську винагороду. У зв'язку із зазначеним, держави-члени зобов'язані не тільки розробити, а й забезпечити механізм отримання цими особами справедливої компенсації за використання «сирітського твору» вповноваженими організаціями. На розсуд держав Директива залишає питання щодо акумулювання фінансів, а також визначення правил відносно розміру, умов і порядку виплати компенсації [4, с. 38].

Наразі Україна, як це не прикро, лише набирає обертів у частині регулювання цивільно-правових відносин стосовно сирітських творів. Виникає потреба

на національному рівні в розроблені та ухваленні відповідної законодавчої бази, завдяки якій відбувався б процес врегулювання правовідносин у сфері авторського права та суміжних прав. Якщо наша країна прагне бути в європейській спільності, законодавцям усе ж таки доведеться визначити правовий режим «сирітських» творів та процедуру їх легалізації, а тим самим і використання» [21, с. 198]. На справедливу думку дослідників у галузі інтелектуальної власності, найбільш сприятливою є позиція щодо збереження прав володільців «сирітських» творів, які можуть нагадати про себе вже після оприлюднення їх творів, слід уважати концепцію, засновану на наданні таким творам особливого статусу «сирітських» на умовах «умовної» відкритої ліцензії відповідно до цивільного законодавства України.

Як справедливо зазначає О. З. Костів, використання об'єктів інтелектуальної власності насправді формує величезний ринковий сегмент, який слід «направляти» нормами законодавства дуже виважено, аби з одного боку не було надто сильного контролю від держави, а з іншого – щоб інтереси правовласників були надійно захищені.

Важливо також зазначити, що наразі в Україні проходить низка проєктів ЄС Twinning – проєкт технічної допомоги ЄС, який полягає в організації співпраці державного органу (установи) держави – члена ЄС із відповідним державним органом (установою) України – бенефіціаром проєкту з метою обміну досвідом та

надання допомоги в питаннях державного управління та адаптації законодавства України до законодавства ЄС [22, с. 300].

У 2016 році завершився один із таких проєктів на базі Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) під назвою проєкт технічної допомоги Європейського Союзу (ЄС) Twinning «Удосконалення правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні».

Підсумовуючи вищевикладений проблемний матеріал, стає очевидною тенденція позитивного впливу Європейського Союзу на Україну в частині механізму забезпечення захисту сфери авторського права та суміжних прав. Не дивлячись на прогресивний розвиток європейського законодавства, можна сміливо заявляти, що окремі норми нашого вітчизняного законодавства, зокрема це насамперед стосується Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» є більш сучасними, на відміну від європейських Директив. Тому, будемо надіятися на те, щоб ці норми ще й запрацювали б у повному обсязі, завдяки чому система захисту авторських прав набула б свого ефективного впливу, а тим самим Україна не потрапляла б більше до списку держав, у яких фіксується найбільше порушень авторського права та суміжних прав, або не перебула в переліку держав, за якими здійснюється спостереження щодо авторського права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрощук Г. О., Роботягова Л. І. Розвиток глобальної міжнародної системи правової охорони інтелектуальної власності. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15673/Androshchuk_Rozvytok_hloba_inoi_mizhnarodnoi_systemy.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
2. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України, від 15 травня 2018 року No 2415-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19>.
3. Директива 2014/26 / EU Про колективне управління авторськими і суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для онлайн-використання на внутрішньому ринку : Міжнародний документ, від 26 лютого 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-14.
4. Костів О. З. Проблемні аспекти функціонування організацій колективного управління в Україні. *Наукові записки. серія право*. 2020. № 8. Спецвипуск. С. 36–40.
5. Костів О. З. Правове регулювання відносин колективного управління майновими авторськими та суміжними правами : дис. ... докт. філос. за спец. 081 – Право. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 227 с.

6. Директива 2001/84/ЄС про право слідування на користь оригінального твору мистецтва: Міжнародний документ, від 27 вересня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01.

7. Директива 93/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про координацію деяких положень авторського права і суміжних прав та застосування їх до супутникового мовлення і кабельної ретрансляції : Міжнародний документ, від 27 вересня 1993 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_433.

8. Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про правовий захист баз даних : Міжнародний документ, від 11 березня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241.

9. Директива 2001/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві : Міжнародний документ, від 22 травня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01.

10. Директива 2001/84/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва : Міжнародний документ, від 27 вересня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01.

11. Директива 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про захист прав інтелектуальної власності : Міжнародний документ від 29 квітня 2004 р. URL: <https://base.garant.ru/70161762>.

12. Директиви 2006/115/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про право на надання в прокат і право на надання в позичку та про деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності : Міжнародний документ, від 12 грудня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-06.

13. Директива 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про правову охорону комп'ютерних програм : Міжнародний документ, від 23 квітня 2009 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EU090055>.

14. Директива 2012/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради Про певні дозвільні способи використання сирітських творів: Міжнародний документ, від 25 жовтня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_027-12.

15. Директива Європейського парламенту та Ради № 2014/26/ЄС Про колективне управління авторським та суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори з метою онлайн-використання на внутрішньому ринку : Міжнародний документ, від 26.02.2014 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-14.

16. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Міжнародний документ, від 24.07.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051.

17. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право : Міжнародний документ від 20 грудня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770.

18. Договір ВОІВ про виконання і фонограми : Міжнародний документ від 20 грудня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_769.

19. Капіца Ю. М., Ступак С. К., Жувака О. В. Авторське право і суміжні права в Європі : монографія. Київ : Логос, 2012. 396 с.

20. Піхурець О. В., Литвин С. Й. Розвиток правового регулювання відносин, пов'язаних із використанням «сирітських творів» в Україні та країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : ПРАВО. 2017. Випуск 44. Том 1. С. 81–86.

21. Стройко І. А. Новели правового регулювання колективного управління майновими правами правовласників у сфері суміжних прав в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 196–200.

22. Якубівський І. Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні : дисертація ... д. ю. н., 12.00.03. Львів, 2019. 520 с.

23. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ № 984-011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.